

О. В. Красильникова

Березіль

«БЕРЕЗІЛЬ» – один з перших українських театрів 20 ст. Засн. у Києві у березні 1922 як мист. об'єдн. «Б.». Від жовтня 1926 до квітня 1935 діяв у Харкові як театр «Б.». Худож. кер. «Б.» від часу заснування й до жовтня 1933 – [Лесь Курбас](#). У діяльності «Б.» брали участь 250 акторів, режисерів, театр. художників, зокрема: [Д. Антонович](#), Д. Бабенко, [Б. Балабан](#), [Г. Бабіївна](#), [П. Кудрицький](#), [С. Бондарчук](#), [Я. Бортник](#), [Є. Бондаренко](#), [А. Бучма](#), [В. Василько](#), [М. Верхацький](#), [Д. Власюк](#), [Л. Гаккебуш](#), [Й. Гірняк](#), [П. Долина](#), [Л. Дубовик](#), [Д. Демуцький](#), [О. Івашутич](#), [Р. Івицький](#), [С. Каргальський](#), [С. Коваль](#), [Л. Комарецька](#), [М. Крушельницький](#), [Л. Криницька](#), [Д. Козачковський](#), І. Крига, [Ф. Лопатинський](#), [Ю. Лішанський](#), *С. Мануйлович*, *Д. Мілютенко*, *І. Мар'яненко*, *П. Масоха*, *В. Меллер*, *Р. Нещадименко*, *В. Онацька*, *О. Перегуда*, *З. Пігулович*, *Ф. Радчук*, *С. Свашенко*, *О. Сердюк*, *М. Симашкевич*, *В. Склярєнко*, *М. Склярєва*, *А. Смерека*, *І. Стешенко*, *Є. Стрєлкова*, *Н. Титарєнко*, *Є. Товбін*, *Б. Тягно*, *Н. Ужвій*, *С. Федорцева*, *Ю. Фоміна*, *О. Хвиля*, *В. Чистякова*, *Р. Черкашин*, *С. Шагайда*, *О. Швачко*, *Х. Шмаїн*, *Й. Шевченко*, *В. Шкляєв*, *Н. Шифрін*. Назву запропонував сам Лесь Курбас («березіль» – давня назва місяця березня), використовуючи як девіз рядки норвез. поета Б. Бйорнсона: «Я вибираю березіль, – Він ламає все старе, Пробива новому місце...». Сутність творчої діяльності «Б.» Лесь Курбас задекларував як рух. Осн. стрижень мист. програми – якнайширше використання і розвиток худож. спадщини нар. і профес. нац. культури, а також широкого спектру духов. надбань в історії цивілізації. Розширення репертуару керов. ним трупи за рахунок вистав зх.- і сх.-європ. авторів (перевага надавалася п'єсам «нової драми», народж. на зламі 19–20 ст.), а також сценіч. втіленню нової нац. драматургії (символіст. п'єса Олександра Олеся, модерна драматургія В. Винниченка) спиралось на якісне оновлення всіх чинників творення вистави, зокрема принципів режисури. Постановниц. інтерпретація модерніст., авангардист. (зокрема експресіоніст.), як і класич. творів нац. і зарубіж. драматургії, вирізнялася подекуди кардинал. переробленням літ. першооснови для вирішення конкретно-сценіч. завдань, утверджувала естетику театру, потрібного добі знач. соц. зрушень, соц. активності мас; театру, відкритого для діалогу з аудиторією, театру зовнішньодійового й видовищно-яскравого. В реаліях нової театр. естетики кожен із чинників творення вистави (актор. мистецтво, сценографія, муз. оформлення тощо) втілював необхідність формувати своїми виражал. засобами провідну концепцію вистави.

Цьому сприяв вплив (передусім на сценографію) авангардист. течій (кубізму, конструктивізму, футуризму), що дало змогу перенести акценти з площин. декорацій на об'ємне оформлення, вважаючи актора рухомою складовою насиченого образ. думкою художника простору сцени. Це надавало ширші можливості для режисер. мізансценування, побудови вигадливих пластич. ролей самими акторами. Серед провід. укр. сценографів, які започатковували явище укр. класич. авангарду, – В. Меллер (гол. художник «Б.») та його учні В. Шкляєв, М. Симашкевич, Д. Власюк і Є. Товбін. Худож. розвиток «Б.» за 4 роки існування (київ. період) еволюціонував від захоплення експресіоніст. драматургією і конструктивіст. оформленням, «перелицювання» нац. класики, надання їй епатажно-сценіч. інакобуття – до полістилістичності в худож. інтерпретації класич. і новочас. драм. творів. Прагненню оновлення укр. театру присвячено діяльність майстерень «Б.», насамперед 1-ї, відкритої 30 березня 1922 під керівництвом Леся Курбаса: вистави «Жовтень» (1922), «Рур» (1923) Леся Курбаса, «Газ» Г. Кайзера (1923), «Протигази» С. Третьякова (1924), «Комуна в степах» (1925) М. Куліша; 2-ї, засн. 30 грудня 1922 під керівництвом Ф. Лопатинського: вистава «Нові ідуть» за О. Зозулею, 1923; 3-ї, відкритої 28 січня 1923 під керівництвом Я. Бортника; 4-ї, відкритої 20 березня 1923 під керівництвом Леся Курбаса: вистави «Джиммі Хіггінс» за Е. Сінклером (1923), «Машиноборці» за Е. Толлером, «Макбет» В. Шекспіра, «Пошились у дурні» М. Кропивницького, «Секретар профспілки» за Л. Скоттом (усі – 1924), «За двома зайцями» М. Старицького, «Жакерія» П. Меріме, «Напередодні» за О. Поповським (усі – 1925), «Шпана» В. Ярошенка (1926); 5-ї, організов. 7 жовтня 1923 в Борисполі під керівництвом В. Онацької, та 6-ї, засн. в Одесі 19 травня 1924 під керівництвом С. Бондарчука та П. Долини як стаціонар. театр. Окрім діяльності майстерень, важливої з погляду експерим.-студій. роботи, завдання підготовки режисер. кадрів реалізовувала організована 4 березня 1923 при «Б.» режисер. лаб. (від 4 березня 1925 – режштаб). Там навчалися М. Крушельницький, М. Верхацький, Б. Балабан, В. Скляренко, Л. Дубовик, Ю. Лішанський, З. Пігулович, О. Швачко. При режштабі працювала макетна майстерня «Б.» – осередок підготовки сценографів (кер. В. Меллер). Діяльність режштабу – це робота секцій (станцій): фіксації й систематизації досвіду, клубної, репертуарної, станції сільс. театру, мови і театр. термінології, наук. організації праці, музей. станції (сприяла організації театр. відділу ДМТМК). Виходив ж. [«Барикади театру»](#) (від 1923), на сторінках якого регулярно публікувалися Лесь Курбас, В. Меллер, молоді реж. «Б.», інформуючи читача про постановки, проблеми нового укр. театру.

Переїзд «Б.» до Харкова (1926) сприймався як визнання його найкращим нац. театром республіки. У 2-й пол. 1920-х рр. учні Леся Курбаса В. Василько, Я. Бортник організовують нові театр. колективи. Мист. програма «Б.» на новому етапі існування театру залишилася незмінною, але зазнала уточнень, пов'яз. із новими соц.-політ. реаліями в країні. У нових виставах осн. увага надається особистості актора, у виборі репертуару акцент перенес. на рад. укр. п'єсу. Характерні для 1920-х рр. реалії політично заангаж. суспільства позначилися

й на діяльності театру: вистави «Нові ідуть» за О. Зозулею (1923), «Чотири Чемберлени» (1931), які театралізували естетику вулич. агітмасвидовищ; а також спектаклі, здійснені за творами, які пропагували нові соціаліст. ідеї. Це, зокрема, «Бронепоїзд 14-69» В. Іванова, «Кадри» І. Микитенка, «Невідомі солдати» Л. Первомайського (усі – 1931), «Плацдарм» М. Ірчана (1932). Втім, не вони визначали обличчя театру. «Народний Малахій» (1928), «Мина Мазайло» (1929), «Маклена Граса» (1933) за п'єсами М. Куліша – найзначніші мист. явища новіт. доби укр. Відродження, в яких мовою театру рельєфно і об'єктивно було проаналізовано істор.-сусп. ситуацію в Україні. Криза соц. утопізму переконливо задекларована у виставі «Народний Малахій» через порівняння характерів Малахія (М. Крушельницький) і Кума (Й. Гірняк): перший, захоплений ідеєю «негайної реформи людини», утопіст і мрійник, потрапляє в божевільню; другий, прагматик і традиціоналіст, повертається до реалій віками освяченого родин. побуту. «Вивихненість» часу, яка призводила до «вивихненості» люд. свідомості, переконливо передавали декорації В. Меллера, побудов. за принципом ірреал. поєднання звич. предметів. Лесь Курбас застерігав, що можливість кризи нац. відродження прямо пов'язана з русифікацією укр. обивателя. Приреченому світу старого суспільства з його збанкрутілими «хазяями», які прагнуть заробити навіть на своїй смерті (Зброжек), і люмпенізованим робітниками й інтелігентами (Ігнацій Падур), М. Куліш та Лесь Курбас протиставляють підлітковий максималізм Маклени Граси та її нічим не підтвержене сподівання на краще майбутнє – образне уособлення світогляд. орієнтирів більшої частини населення.

Звільнення Леся Курбаса з посади кер. «Б.» означало, що від мистецтва вимагалася політ. заангажованість, коли у дохідливій формі у голови «мас» вкладалися ідеол. догми. Репресії проти діячів укр. культури створили ситуацію, коли нац. мистецтво на чверть віку було відкинуте на ар'єргардні позиції.

Фотоілюстрації

Рекомендована література

1. Курбас Лесь. Березіль // Барикади театру. 1923. № 1;
2. Його ж. Сьогодні українського театру і «Березіль» // Бібліотека ж. «Вапліте». Х., 1927;
3. Рулін П. «Березіль» у Києві // ЖР. 1929. № 7–8;
4. Шевченко Й. Ножиці у театрі // Критика. 1929. № 7–8;
5. Лесь Курбас. Спогади сучасників. К., 1969;
6. Смолич Ю. Про театр: Зб. статей, рецензій, нарисів. К., 1972;
7. Довбищенко Г., Лабінський М. До 50-річчя сценічного втілення «Гайдамаків»Т. Шевченка. К., 1977;
8. Дейч О. Людина, що була театром // Жовтень. 1982. № 6;
9. Гірняк Й. Спомини. Нью-Йорк, 1982;
10. Бажан М. У світлі Леся Курбаса // Вітчизна. 1982. № 10;
11. Лесь Курбас: Статті и воспоминания о Лесе Курбасе. Литературное наследие. Москва, 1987;
12. Бобошко Ю. Режисер Лесь Курбас. К., 1987;
13. Лесь Курбас у театральній діяльності, в оцінках сучасників: Документи. Балтимор; Торонто, 1989;
14. Корнієнко Н. Лесь Курбас: репетиція майбутнього. К., 1998;
15. Курбас Лесь. Березіль. К., 1998;
16. Красильникова О. Історія українського театру ХХ сторіччя. К., 1999;
17. Курбас Лесь. Філософія театру. К., 2001.

Бібліографічний опис:

Березіль / О. В. Красильникова // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2003. – Режим доступу:

<https://esu.com.ua/article-39316>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).